

¹ Ябурова Олена Володимирівна, старший викладач кафедри теорії і практики початкової освіти, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Received September 24, 2013; Accepted October 28, 2013

Анотація. У статті розглядаються педагогічні, психологічні, соціально-філософські аспекти становлення міжкультурної комунікації у процесі навчальної діяльності, створюються подальші передумови для оптимізації методів та напрямків соціально-педагогічного забезпечення ефективної міжкультурної комунікації у навчальній діяльності студентів ВНЗ.

Ключові слова: культура, спілкування, взаємодія, ефективність, інформація, міжкультурна комунікація.

Вступ. На сучасному етапі розвитку світової педагогічної науки досить актуальною є концепція полікультурної освіти, яка базується, перш за все, на визнанні полікультурності суспільства, що має різні, але взаємозалежні культурні традиції, що асоціюються з різними етнічними компонентами цього суспільства. Цілком природно, що у даному науковому контексті явище міжкультурної комунікації представників різних культурних спільнот (в першу чергу у процесі навчальної, виховної та суспільної діяльності) виступає як актуальне, воно вимагає подальшого педагогічного дослідження, як у теоретичному, методологічному, та і у прикладному аспектах.

Стислий огляд публікацій за темою. К.А. Іванова у дисертації за темою “Соціологічні аспекти міжкультурної комунікації в українському вузі” розглядає міжкультурну комунікацію як “спосіб суб’єкт-суб’єктних стосунків” в-першу чергу звертає увагу на “...особливості соціальної ідентифікації молоді, звертаючи особливу увагу на трансляцію культурно-утворюючих норм, цінностей, установок і орієнтацій, своєрідність маргінальних станів представників інонаціональної культури”. Авторка зазначає, що лише врахування “...ціннісних і комунікативних вимірів культури дозволяє сформувати взаємощанобливу міжнаціональну взаємодію на основі етнокультурних

стереотипів, цінностей, традицій і обрядів представників діалогу культур” [5].

Дослідниця відмічає, що “...людина культури модерну має більш широку світоглядні перспективи, спілкується на державному і етнонаціональному рівні. Вона більше, ніж людина традиційної культури, здатна зрозуміти інші цінності і має здатність до емпатії. Людина постмодерну включена у світову систему комунікації, має уявлення про глобальні перспективи і здатна усвідомити факт залежності всіх людей і самої себе від культурного середовища”[5].

До основних ознак сприятливого соціально-психологічного клімату у спілкуванні, який є запорукою успішної міжкультурної комунікації відносяться зокрема наступні:

- уважність та взаємоповага між учасниками комунікації;
- довіра і в той же час висока вимогливість до партнера по комунікації;
- доброзичлива і ділова критика співрозмовника, партнера по комунікації;
- вільне вираження власної думки і надання можливості партнеру вільно висловити його думку (вільний обмін думками);
- визнання за партнером права особисто приймати відповідальні рішення [5].

На думку відомого науковця В. Редька, що висловлюється ним у його програмній статті “Комунікативно-діяльнісна культурологічна професійно орієнтована парадигма іншомовної освіти старшокласників”, “...сучасна парадигма шкільної іншомовної освіти зорієнтована на таку організацію навчання, яка забезпечує комунікативно-діяльнісний характер процесу оволодіння іноземною мовою в інтеграції з міжкультурним спрямуванням його змісту. Цей підхід зумовлений процесами глобалізації міжнародних контактів, де іноземній мові належить роль важливого засобу спілкування. У зв'язку з цим, посилення соціокультурного контексту змісту навчання є соціально і педагогічно доцільною тенденцією розвитку іншомовної освіти у старших класах школи” [7]. Автор виділяє наступні компоненти готовності учнів до міжкультурного спілкування

- готовність учнів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування;

- можливістю для учнів створювати власну соціальну та культурну ідентичність шляхом зіставлення й усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається та власної національної культури;

- когнітивним розвитком учнів, що активізує їхню навчальну діяльність, адаптує їх до європейських стандартів і створює умови для входження до сучасного світового соціуму.

В той же час, дослідником виділяються наступні умови ефективності роботи з реалізації комунікативно-діялісної культурологічної професійно орієнтованої парадигми іншомовної освіти старшокласників:

- забезпечення комунікативного спрямування навчального процесу через доцільний вибір з подальшим раціональним використанням мовного і мовленнєвого матеріалу, що здатний забезпечити комунікативні потреби учнів певної вікової категорії у межах сфер і тем спілкування, визначених програмою.

- комунікативною поведінкою вчителя, адекватною завданням кожного уроку, об'єктивним і суб'єктивним чинниками навчального процесу, зокрема готовності учнів до виконання передбачених видів діяльності;

- обов'язкове врахування індивідуальних особливостей і можливостей учнів, рівня їхньої мотивації та готовності до оволодіння ними іноземною мовою;

- ситуативним спрямуванням навчального процесу, що сприяє усвідомленню учнями реальних умов, у яких може відбутися іншомовне спілкування і особливостей їхньої мовленнєвої поведінки відповідно до цих умов усе це вмотивовує, активізує та стимулює мовленнєву діяльність;

- наданням пріоритетів активним формам навчання, діалоговим, груповим, спрямованим на виконання певних проблемно-пошукових завдань, які дають можливість зорієнтувати навчальну мету на здійснення особистісно значущої для учнів діяльності, пов'язаної із спілкуванням у різних режимах, а саме: учень – вчитель, учень – інший учень, учень – інші учні, учні – інші учні тощо [7].

На думку В. А. Єршова, що висловлена ним у дисертації за темою “Поликультурное образование в системе общеобразовательной подготовки учащихся сред-

ней школы” структура полікультурної освіти складається з:

- 1) розвитку соціокультурної ідентифікації, як умови розуміння та входження в полікультурне середовище;
- 2) оволодіння основними поняттями, що визначають різноманітність світу;
- 3) виховання емоційно-позитивного ставлення до різноманітності культур;
- 4) формування вмінь, що складають поведінкову культуру світу [4].

Мета. Отже, метою нашого дослідження виступає з'ясування основних особливостей становлення міжкультурної комунікації у процесі навчальної діяльності та у системі професійної підготовки, її структури, закономірностей та функцій.

Матеріали і методи. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури, загально-дидактичної та методичної літератури з теми дослідження для з'ясування теоретико-методологічних засад міжкультурної комунікації українських та іноземних громадян; виявлення основних підходів до оптимізації процесів міжкультурної комунікації українських та іноземних громадян у процесі навчальної діяльності та у системі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Результати та їх обговорення. Конкретні цілі навчання стандартів повсякденної комунікативної поведінки більшість дослідників пропонують формулювати наступним чином:

- виховання у студентів толерантного ставлення до особливостей світогляду представників іншої культури;

- навчання студентів уникнення “комунікативних пасток” та зведення до мінімуму зведення до мінімуму. Симптомів “культурного шоку” у майбутньому;

- усунення можливих помилок у процесі спілкування з представниками іншої культури, визначення методів виходу з культурно-конфліктних ситуацій;

- виховання у студентів здібностей розпізнавати й адекватно реагувати на невербальні культурно обумовлені складові комунікації [2].

І.Ю. Голуб у своїй статті “Підсистема вправ для формування соціокультурної компетенції у майбутніх перекладачів з німецької як другої іноземної”, відмічає що “...коли йдеться про формування соціокультурної компетенції як складової міжкультурної комунікативної компетентності при навчанні та вивченні іноземної мови, то ця вимога може розглядатися як окремий критерій для виділення різних типів вправ. За цим критерієм ці вправи можна поділяти на культурологічно спрямовані, і вправи без культурологічної спрямованості”.

Авторська підсистема розвивальних вправ для розвитку соціокультурної компетенції складається з наступних елементів:

- вправи для розвитку сенсibilізації до сприймання рідної та іншомовної культур;

- вправи для розвитку сенсibilізації до соціокультурних відмінностей на рівні понять, мовних дій, моделей поведінки;

- вправи для розвитку сенсibilізації студентів до порівняння культур (власної та іноземної);

- вправи для розвитку сенсибілізації студентів до міжкультурного спілкування;

- вправи для розвитку сенсибілізації студентів до впливу соціокультурних факторів на здійснення ними перекладу [1].

З огляду на науковий зміст культурного шоку, його особливості та механізми у взаємодії окремих культурних утворень, К. Оберг у своїй роботі "Cultural shock: adjustment to new cultural environments" розглядає певні окремі фази розвитку процесу культурного шокування, а саме:

- фаза ейфорії, коли людина позитивно, радісно сприймає новизну перебування в іншій країні, культурі, поки не помічає існування культурних відмінностей завдяки дуже обмеженим контактам з представниками іноземної культури не відчуває жодного дискомфорту;

- фаза відчуття відчуженості (раптом трапляються значні відмінності між рідною та іноземною культурою, починають траплятися проблеми у міжособистісному спілкуванні, з'являється відчуття того, що інша культура та її представники є чужими);

- фаза ескалації напруженості (відчуття приймає свої максимальні значення, загострюється психологічне сприйняття проблем, що виникають у процесі міжкультурного спілкування. Культура, в якій людина перебуває сприймається однозначно негативно, на фоні цього процесу ідеалізується рідна культура, людина поступово починає ухилятися від міжкультурного спілкування, переживаючи при цьому психологічний та фізичний дискомфорт);

- фаза акцептації (відчуття неприйняття іноземної культури поступово змінюється толерантним ставленням людини до неї, проблеми у спілкуванні сприймаються не як негативні прояви особливостей характеру та окремих звичок представників іноземної культури, а як наслідок міжкультурних відмінностей, існування яких не заважає досягти порозуміння у комунікації);

- фаза акультурації (людина, не гублячи зв'язку з рідною культурою, відчуває себе комфортно в іноземній культурі, завдяки кращому пізнанню цієї культури і розумінню специфіки міжкультурного спілкування) [10].

На думку Ю.О. Семенчук, що висловлена нею у статті на тему "Розвиток умінь міжкультурного спілкування у майбутніх економістів", "...ефективним засобом стимулювання студентів у навчальній діяльності до використання іноземних мов в ситуаціях в ситуаціях міжкультурного спілкування є організація та проведення презентацій". Для навчання студентів вмінням та навичкам проведення усних презентацій іноземною мовою необхідно сформувати та розвинути в них відповідні вміння, а саме:

- вміння ефективно аналізувати склад аудиторії, з метою встановлення в подальшому міжособистісного контакту і привертання уваги аудиторії до висунутої ідеї або запропонованого продукту, що презентується;

- вміння правильно організувати матеріал дослідження або проекту, щоб у відведений час логічно, послідовно та у доступному вигляді донести свої основні ідеї до слухачів;

- уміння переконливо викласти основний матеріал, що досліджувався, був отриманий у результаті дослідження, або продемонструвати результати спільно отриманого продукту навчальної діяльності;

- вміння робити висновки, узагальнення, порівняння, з метою переконання слухачів, здійснити доцільний вплив на прийняття слухачами позитивного рішення, створити передумови та певне психологічне підґрунтя для подальшого сприятливого розвитку подій;

- уміння оперувати фактологічним матеріалом свого дослідження, щоб правильно, адекватно і своєчасно реагувати на вербальну й невербальну поведінку слухачів;

- вміння відповідати на запитання, що можна передбачати, та такі, що виникають спонтанно [9].

З наведених вище міркувань, дослідниця робить висновок про те, що для забезпечення умінь міжкультурної комунікації в усній чи письмовій формі студенти повинні зокрема:

- мати інформаційний тезаурус, багаж вмінь та навичок про основи вербальної комунікації у діловому середовищі;

- знати особливості та тонкощі формальних та неформальних міжкультурних стосунків;

- знати, розуміти, вільно володіти та неухильно дотримуватися певних традицій, притаманних людям, що обертаються у ділових колах, подекуди на міжкультурному рівні;

- вивчати культурні особливості різних народів у процесі професійної підготовки, знайомитися з нормами та правилами культурної поведінки;

- знати та розуміти стандарти комунікативної поведінки у різноманітних, динамічних, швидкоплинних та непередбачуваних ситуаціях міжнародного ділового співробітництва [9].

Як стверджує М.В. Денисенко у статті "Формування в учнів старшої школи міжкультурної комунікативної компетентності в читанні на матеріалі англійських культурно-країнознавчих текстів" для досягнення завдань формування в учнів старшої школи міжкультурної компетентності в читанні на матеріалі англійських культурно-країнознавчих текстів, робота з текстами культурно-країнознавчої тематики повинна мати чітку виписану структуру і культурологічний зміст... [3]. В якості вимог до процедури організації такої роботи автор висуває зокрема наступні:

- наявність перед текстових завдань, мета яких полягає, по-перше, в усуненні лексичних труднощів читання, по-друге, у формуванні й розвитку прогностичних навичок та вмінь, і по-третє, у розширенні культурно-країнознавчого кругозору у контексті полікультурного спілкування;

- наявність завдань для читання з розуміння представленої в ньому основної культурологічної інформації;

- читання тексту;

- наявність після текстових завдань, які націлені, по-перше, на засвоєння лексико-граматичного матеріалу, в тому числі з культурно-країнознавчим компонентом, та його використання в усному й писемному мовленні, по-друге, на розвиток творчої активності та критичного мислення учня на матеріалі прочитаного.

Дослідниця пропонує розподіляти вправи на вправи рецептивно-репродуктивного типу, вправи рецептивного типу, вправи рецептивно-продуктивного типу, вправи продуктивно-творчого типу [3].

Як стверджує В.В. Сафонова у монографії “Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизации”, основу діяльності майбутнього фахівця повинні складати такі вміння :

- 1) проєктувальні (проєктувати будь-який вид роботи);
- 2) адаптаційні (застосовувати свій план в умовах навчальної діяльності);
- 3) організаційні (організовувати будь-який вид роботи);
- 4) мотиваційні (мотивувати себе та оточуючих до навчальної та трудової діяльності);
- 5) комунікативні (спілкуватися під час навчально-професійної діяльності та поза нею на міжкультурному рівні);
- 6) пізнавальні (вести дослідницьку діяльність) [8].

Є.І. Пассов у своїй статті “Культурообразная модель профессиональной подготовки учителя: философия, содержание, реализация” зазначає, що іноземна мова як навчальний предмет та як засіб іншомовної комунікації виступає інструментом полікультурного розвитку особистості, яка навчається, сприяє усвідомленню себе як культурно-історичного суб’єкту, причому сутнісні аспекти іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації полягають у наступних аспектах:

- 1) сприйняття історії людства і свого народу в розвитку, відчуття відповідальності за свої вчинки, за свій народ, країну, майбутнє цивілізації;
- 2) усвідомлення необхідності міжкультурного співробітництва народів у вирішенні глобальних проблем людської цивілізації;
- 3) визнання цивільних, культурних, мовних прав людства, прагнення до політичних свобод; виявлення готовності і здібності до співробітництва з іншими людьми у відродженні ідеалів гуманізму, в гармонізації відношень людини, природи й суспільства;
- 4) здатність виконувати роль суб’єкта діалогу культур [6].

Висновки. Нами було проаналізовано основні складові, закономірності, особливості прояву явища міжкультурної комунікації українських та іноземних у сучасній літературі. Вважаємо за необхідне зазначити, що пріоритетною задачею сучасної вищої школи є створення такої освітньої системи, яка б надавала особистості знань, вмінь та навичок реальної неконфліктної взаємодії в полікультурному просторі своєї країни і світу в цілому. В цьому контексті актуальним стає створення лінгвопрофесійного середовища, під яким розуміється сукупність освітніх чинників, що впливають на розвиток майбутнього фахівця в процесі вивчення іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб І.Ю. Підсистема вправ для формування соціокультурної компетенції у майбутніх перекладачів з німецької як другої іноземної // Іноземні мови. – 2009. – №1. – С. 32-38.
2. Демиденко О. П. Навчання студентів вищих навчальних закладів економічного профілю стандартів комунікативної поведінки у США // Іноземні мови. – 2008. – № 4. – С. 48-54.
3. Денисенко М. В. Формування в учнів старшої школи міжкультурної комунікативної компетенції в читанні на матеріалі англійських культурно-країнознавчих текстів // Іноземні мови. – 2007. – № 2. – С. 16-23.
4. Ершов В.А. Поликультурное образование в системе общеобразовательной подготовки учащихся средней школы.: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики» / В.А. Ершов. – М., 2000. – 22 с.
5. Иванова К.А. Социологичні аспекти міжкультурної комунікації в українському вузі автореф. дис. на здобуття наук.

- ступеня канд. соціол. наук: 22.00.06 «Соціологія культури, науки та освіти» / К. С. Иванова. – Харків, 2002. – 17 с.
6. Пассов Е.И. Культурообразная модель профессиональной подготовки учителя: философия, содержание, реализация // Иностранные языки. 2002. – №4. – С. 11–18.
7. Редько В. Комунікативно-діяльнісна професійно-орієнтована парадигма змісту іншомовної освіти старшокласників // Іноземні мови у навчальних закладах. – 2011. – № 4. – С. 19-27.
8. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизации. – Воронеж: Истоки, 1996. – 189 с.
9. Семенчук Ю.О. Розвиток умінь міжкультурного спілкування у майбутніх економістів // Іноземні мови. – 2011. - № 3. – С 32.-38.
10. Oberg K. Cultural shock: adjustment to new cultural environments // Practical anthropology. – 1960. – P. 177-182.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Golub I.Yu. Pidsistema vprav dlya formuvannya sociokulturnoi kompetencii u majbutnix perekladachiv z nimeckoi yak drugoi inozemnoi [The system of exercises for forming social cultural competence of future translators from German as the second foreign language] // Inozemni movi. – 2009. – № 1. – s. 32-38.
- 2 Demidenko O. P. Navchannya studentiv vishnix navchalnih zakladiv ekonomichnogo profilyu standartiv komunikativnoi povedinki u ssha [Studying of economical higher educational establishments students the standarts of communicative behaviour in the USA] // Inozemni movi. – 2008. – № 4. – s. 48-54.
- 3 Denisenko M. V. Formuvannya v uchniv starshoi shkoli mizhkulturnoi komunikativnoi kompetencii v chitanni na materialii anglo-movnix kulturno-kraїnoznavchix tekstiv [Forming intercultural communicative competence in reading on the material of cultural and country-studying texts] // Inozemni movi. – 2007. – № 2. – s. 16-23.

- 4 Ershov V.A. Polikulturnoe obrazovanie v sisteme obshheobrazovatelnoy podgotovki uchashhixsya srednej shkoly.: avtoref. diss. na soiskanie uchen. stepeni kand. ped nauk : 13.00.01 «Obshhaya pedagogika, istoriya pedagogiki» [Polycultural education in the system of comprehensive school preparation]. – М., 2000. – 22 s.
- 5 Ivanova K. A. Sociologichni aspekti mizhkulturnoi komunikacii v ukrainskomu vuzi: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. sociol. nauk: 22.00.06 «sociologiya kulturi, nauki ta osviti» [Social aspect of intercultural communication in Ukrainian higher educational establishments. – Kharkiv, 2002. – 17 s.
- 6 Passov E. I. Kulturoobraznaya model professionalnoj podgotovki uchatelya: filosofiya, sodержanie, realizaciya [The model of the cultural image of professional preparation of teachers] // Inostrannye yazyki. – 2002. – №4. – s. 11–18.

7 Redko V. Komunikativno-diyalnisna profesijno-orientovana paradigma zmistu inshomovnoї osviti starshoklasnikiv [Communicatively – operated, professionally – operated paradigm of the content of foreign language education] // Inozemni movi u navchalnix zakladax. – 2011. – № 4. – s. 19-27.

8 Safonova V. V. Izuchenie yazykov mezhdunarodnogo obshheniya v kontekste dialoga kultur i civilizacii [Studying lan-

guages of international communication in the context of the dialogue of cultures and civilizations] . – Voronezh: Istoki, 1996. – 189 s.

9 Semenchuk Yu.O. Rozvitok umin mizhkulturnogo spilkuvannya u majbutnix ekonomistiv [Developing skills of intercultural communication for future economists] // Inozemni movi. – 2011. – № 3. – s 32.-38.

Iaburova O. V. Forming of intercultural communication in the process of studying activity

Abstract. The article reveals pedagogical, psychological, social, philosophical aspects of forming intercultural communication in the process of studying activity, defines further conditions for optimizing the methods and directions of social and pedagogical means of effective intercultural communication in studying activity of students in higher educational establishments. On the base of social and pedagogical literature the author of the article depicts main peculiarities of positive social and psychological climate in communication, points out the components of students readiness for intercultural communication, gives the structure of polycultural education and annotate the system of exercises for social cultural competence development.

Keywords: *culture, communication, interaction, effectiveness, information, intercultural communication.*

Ябурова Е.В. Становление межкультурной коммуникации в процессе учебной деятельности

Аннотация. Рассмотрены педагогические, психологические, социально-философские аспекты становления межкультурной коммуникации в процессе учебной деятельности, обозначаются дальнейшие условия для оптимизации методов и направлений социально-педагогического обеспечения эффективной межкультурной коммуникации в учебной деятельности студентов ВУЗов. На основе анализа социально-педагогической литературы автор статьи отмечает основные признаки благоприятного социально-психологического климата в общении, выделяет компоненты готовности студентов к межкультурной коммуникации, приводит структуру поликультурного образования и аннотирует подсистему упражнений для развития социокультурной компетенции.

Ключевые слова: *культура, коммуникация, взаимодействие, эффективность, информация, межкультурная коммуникация.*